

Շուշանիկ Թամրազյան
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Երևանի պետական համալսարան
ORCID ID : 0009-0001-9543-7453
shushaniktamrazyan@gmail.com
DOI: 10.54503/1829-0116-2025.1-202

**ՎԱՆԱ ԼՃԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԵՐԿԱԿԻՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ «ԱԽԹԱՄԱՐ» ՊՈԵՄԻ
ՖՐԱՆՍԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ***

***Բանալի բառեր** - գեղարվեստական թարգմանություն, փոխադրություն, մեկնաբանություն, բանաստեղծական պատկերի վերստեղծում, համարժեքություն:*

Բանաստեղծական պատկերի վերստեղծումը գեղարվեստական թարգմանության առանցքային խնդիրներից է: Հովհաննես Թումանյանի պոեզիայում կենդանացող և շնչավորվող բնապատկերն անկրկնելի բանաստեղծական պատկերների անսպառ աղբյուր է: Թումանյանը չի սահմանափակվում պարզ դիմառնությամբ. նրա գործերում անձնավորված բնապատկերը տպավորիչ մի նույնականություն է դրսևորում հերոսի արարքների և ապրումների հետ: «Ախթամար» պոեմը, որտեղ Վանա լիճն օժտված է խորքային մի երկակիությամբ, բացառություն չէ: Անձնավորված լիճն այստեղ հանդես է գալիս երեք հիմնական գործառույթով՝ ա) սիրահարների դաշնակցի կամ հաջորդական նույնացումների հայելու, բ) դարանած ներկայության, որ վերաճում է անհաղթահարելի փորձության, գ) անվրդով ականատեսի կամ մահվան մոնետիկի: Բնագրի և թարգմանության համեմատական վերլուծության միջոցով հոդվածն ուսումնասիրում է բանաստեղծական երկակիության վերստեղծման գործընթացը՝ ցույց տալով ինչ բովանդակային, ռճական տեղաշարժեր են լինում բանաստեղծական պատկերի մեջ թարգմանչի ներմուծած շեշտադրումների, մեկնողական սխալների, թարգմանական կորուստների և գյուտերի շնորհիվ:

Shushanik Tamrazyan
PhD in Philology
Yerevan State University
ORCID ID: 0009-0001-9543-7453
shushaniktamrazyan@gmail.com

**L'AMBIVALENCE POÉTIQUE DU LAC DANS LA TRADUCTION
FRANÇAISE DU POÈME «AKHTHAMAR» DE H. TOUMANIAN**

***Mots clés :** traduction littéraire, adaptation, interprétation, recréation de l'image poétique, équivalence*

* Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 04.07.2025 թ.:
Ուղարկվել է գրախոսության 20.06.2025 թ.:

La recreation de l'image poetique est une question cruciale dans la traduction litteraire. Dans la poesie de Hovhannes Toumanian la personnification du paysage est une source intarissable d'images. Par ailleurs, il va au-dela de la simple personnification; le paysage y revele une impressionnante symetrie avec les vécus et les actions du héros ; le paysage s'identifie à ses gestes et émotions, les prolonge. A ce titre, le poème *Akhthamar* ne fait pas exception. On y assiste à la personnification systematique du lac, l'une des figures centrales du poème. Doté d'une ambivalence fondamentale, il y revêt successivement trois fonctions : a) l'allié et le confident secret des amoureux, se transformant en miroir magique d'identifications successives, b) la presence qui guette aboutissant à une experience insurmontable, c) l'impassible et serein témoin jouant le rôle du messenger de la mort. A travers l'analyse comparative de l'original et de la traduction, la presente étude s'interroge sur le processus de la recreation de cette ambivalence. En quelle mesure, moyennant quels procedés le traducteur se saisit-il de l'ambivalence substantielle qui oeuvre au coeur du texte ? Cette reflexion s'attarde également sur les cas de surinterprétation, de pertes et de trouvailles de traducteur qui investissent l'image de nouvelles dimensions ou, au contraire, atténuent sa puissance poetique.

Шушаник Тамразян

*Кандидат филологических наук, доцент
Ереванский государственный университет
ORCID ID : 0009-0001-9543-7453
shushaniktamrazyan@gmail.com*

ПОЭТИЧЕСКАЯ ДВОЙСТВЕННОСТЬ ОЗЕРА ВАН ВО ФРАНЦУЗСКОМ ПЕРЕВОДЕ ПОЭМЫ «АХТАМАР» О. ТУМАНЯНА

Ключевые слова: художественный перевод, адаптация, интерпретация, воссоздание поэтического образа, эквивалентность.

Воссоздание поэтического образа является одним из главных задач художественного перевода. В поэзии Туманяна персонификация пейзажа неисчерпаемый источник уникальных поэтических картин; при этом связь героя и природы выходит за пределы простой, органической связи; их сближает настоящее тождество, идентичность чувств и действий. Пейзаж не просто оживает, воодушевляется, а повторяет, продолжает чувства и действия героя. Поэма «Ахтамар», где озеро Ван центральная и далеко не однозначная фигура, не исключение. Образ озера, с присущей ему двойственностью, играет важнейшую роль в поэтике поэмы «Ахтамар». Систематическая персонификация озера имеет 3 основные функции: а) озеро как союзник; идентичность чувств и действий озера и героя. б) озеро как тайный надзиратель, выраставший в непреодолимое испытание. в) озеро как безмятежный свидетель и вестник смерти. Сопоставляя оригинал и перевод, статья изучает процесс воссоздания поэтической двойственности озера, рассматривая изменения, ошибки интерпретации, переводческие находки и потери, которые влияют на восприятие образа.

Ներածություն

«Փառաբանել պատկերների պաշտամունքը՝ իմ մեծ, իմ միակ, իմ նախասկզբնական կիրքը», - գրում է Շառլ Բոդլերը «Իմ սիրտը՝ քողագերծ» ժողովածուում: Պատկերների այդ «պաշտամունքի» մեջ խտացած է բող-լերյան պոեզիայի ամենախոր հարցադրումներից մեկը: Բայց բանաստեղծական պատկերի իշխանությունից անմասն չեն մնում մինչև իսկ ամենագտված, առերևույթ անպաճույճ գրվածքները: Բանաստեղծությունն սկսվում է այնտեղ, որտեղ հեղինակը հայելապատկերի փոխարեն նախընտրում է իրողությունների անուղղակի՝ գեղարվեստական պատկերումը: Բանաստեղծության այս ճշմարտությանը թարգմանիչը բախվում է որպես առարկայական իրողության, և զարմանալի չէ, որ բանաստեղծական պատկերի վերստեղծումը պոեզիայի թարգմանության կենսական և առանցքային խնդիրներից է: Ընդ որում՝ այս համատեքստում առաջնային կարևորություն են ստանում ոչ միայն պատկերի վերստեղծման համար գործի դրվող ոճական հնարքները, այլև բանաստեղծական պատկերին վստահված բովանդակային, ոճական գործառնության ճիշտ մեկնաբանությունը:

Չնայած իրենց անպաճույճ պարզությանը՝ Հովհաննես Թումանյանի արձակն ու պոեզիան աչքի են ընկնում բանաստեղծական պատկերի բացառիկ խորությամբ և վարպետությամբ՝ ազնվական և անսերնեթ: Թումանյանի պատկերասրահում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում կենդանացող և շնչավորվող բնապատկերները՝ օժտված կարևոր մի առանձնահատկությամբ. պատկերը ոչ միայն կենդանանում է, սկսում խոսել, այլև նույնանում է քնարական հերոսի հետ, դառնում նրա բախտակիցը՝ աննահանջ մի համախոհություն հանդես բերելով մարդու և նրա ներաշխարհի հետ, ինչպես երիտասարդ աղջկա վշտին ձայնակցող, սգացող բնության ցնցող պատկերը «Անուշ» պոեմում: Մարդու և բնության յուրօրինակ այս համախոհությունը, որ ծնունդ է տալիս նույնացումների մի ամբողջ շղթայի, երկկողմանի է: Եթե բնությունը պարբերաբար դառնում է մարդկային ողբերգության ձայնակիցը, ապա մարդն էլ, իր հերթին, մարմնավորում է բնությանը պատուհասած աղետը կամ ճգնաժամը, ինչպես «Երկաթգծի շինությունը» պատմվածքում, որտեղ հայրենի բնության կոդոպուտն ու ոչնչացումը վերածվում են մարդու ինքնօտարման ողբերգության: Լոռու հեռավոր գյուղերից մեկի բնակիչների համար բնության ոչնչացումը նաև մարդկային ոչնչացումն է՝ նախանշելով արդեն իսկ ապամարդկայնացման դրաման: Հողին հավասարեցվող լեռների տեսարանը որսորդի կամ հովվի համար հավասարագոր են իր աչքի առջև խեղդամահ արվող զավակի մահը դիտող ծնողի ողբերգությանը:

Հետաքրքիր է, որ մարդու և բնության միջև նույնացումների այս շղթան ոճական առումով չափազանց նուրբ դրսևորումներ է ստանում Թումանյանի բառերը։ Երբեմն այդ դաշինքը նյութականանում է ընդամենը մի բառի կամ փոխաբերության ուժով, ինչպես, օրինակ, «Հառաչանք» պոեմի նախերգանքում, որտեղ ամպամած լեռներին դիմող բանաստեղծը, իր հերթին, որոշում է ծածկվել ամպերի վարագույրով։

«Ձեզ, ձեզ՝ վերստին ամպամած լեռներ./ Կյանքի տխրության ամպերի տակից/ Ես ձայն եմ տալիս ու ծանրաթախիժ/ Հոգուս ձայները ձեզ բերում նվեր» (Թումանյան, 2023: 29):

Եթե Թումանյանի արձակին և պոեզիային հատուկ է մարդու և բնության այդ աներկբա համախոհությունը, ապա «Ախթամար» պոեմը մասամբ շեղվում է այդ օրինաչափությունից։ Թեև այստեղ էլ բանաստեղծական պատկերի առանցքում շնչավորվող ու մարմին առնող բնապատկերն է՝ իր գլխավոր դերակատարով՝ Վանա լճով, այն հանդես է բերում էական մի երկակիություն։ Երկու սիրահարներին բաժին ընկած փորձության մեջ լիճը բազմադեմ է և հաջորդաբար մի քանի դերակատարում ունի։ Սիրահարի հետ նույնանալու, նրա ապրումներն ու գործողությունները շարունակելու հատկությամբ օժտված դաշնակիցը վերածվում է դարանած ներկայության, անհաղթահարելի փորձության և, ի վերջո, մարդկային ողբերգության անխռով ականատեսի։

Վանա լճի բանաստեղծական պատկերի երկակիությունը, որ յուրօրինակ դրամատիկ լարում և խաղացկունություն է հաղորդում պոեմին, հետաքրքիր լուծումներ է ստանում 1969 թվականին ֆրանսիացի գրող Պիեռ Գամառոայի հեղինակած «Ախթամար» պոեմի ֆրանսերեն թարգմանության մեջ։ Հաջողվում է թարգմանչին վերստեղծել այդ երկակիությունը՝ բոլոր իր նրբերանգներով։ Թարգմանական ի՞նչ կորուստներ, բայց և նոր շեշտադրումներ են ի հայտ գալիս բանաստեղծական պատկերի փոխակերպումների ճանապարհին։

Լճի անձնավորման առաջին դրսևորումը և հայտնիությունը կամ նույնականության կախարդական հայելին։ Բանաստեղծական պատկերի հարստացումը

Լճի անձնավորման առաջին դրսևորումը բնագրում ի հայտ է գալիս հինգերորդ տան մեջ («Գոռում է ծովն ահեղաձայն»)։ Սակայն բանաստեղծը չի բավարարվում պարզ անձնավորմամբ։ Լճի և տղայի ապրումների, շարժումների համաժամանակայնությունն ու համաչափությունը նույնացումների մի ամբողջ շղթա են հյուսում։ Ծովը ոչ միայն համաձայն է հերոսի և նրա ապրումների հետ, այլև համաքայլ է և համաշունչ։ Տղայի սրտի

տրոփյունն ու լճի ալեբախությունը, ալիքների գոռոցն ու լիճը ճեղքող թների պայքարը շարունակում և անդրադարձնում են իրար.

«Ծփում է ծովն ալեծածան,/Ծփում է սիրտը տղի,/Գոռում է ծովն ահեղաձայն,/Նա կռվում է կատաղի» (Թումանյան, 2023: 45):

Ֆրանսերեն տարբերակը ոչ միայն ամբողջ տեքստում հավատարիմ է մնում լճի անձնավորման ոճական հնարքին, այլև փորձում է վերարտադրել ծովի և տղայի ապրումների և շարժումների նույնականությունը: Գամառռան ֆրանսերեն տարբերակում մինչև իսկ պահպանում է բանաստեղծական տան առաջին երկու տողերում առկա բայական կառույցի կրկնությունը, որի վրա էլ էապես խարսխված է նույնականության պատրանքը, սակայն պատկերը ենթարկվում է թեթև տեղաշարժի: Այստեղ ոչ թե տղայի սիրտն է վերածվում ծփացող ծովի, այլ լիճն է սկսում բաբախել (ֆրանսերենում՝ «palpiter») մարդկային սրտի նմանությամբ.

«La mer houleuse palpite/Palpite le cœur de garçon» (Թումանյան, 2023: 44).

Թարգմանաբար.

«Ալեկոծ ծովը տրոփում է/Տրոփում է տղայի սիրտը»:

Տունը եզրափակող երրորդ և չորրորդ տողերում նույնականության արտահայտությունը զգալիորեն թուլանում է: Եթե բնագրում լճի գոռոցի և տղայի՝ ալիքները ճեղքող թների միջև հուզական-դրամատիկ համարժեքությունը հնարավոր է դառնում մակբայական կիրառություն ունեցող «կատաղի» ածականի շնորհիվ, ապա ֆրանսերենում.

«La mer hurle, voix terrible,/L'amoureux brise les flots» (Թումանյան, 2023: 44).

Թարգմանաբար.

«Ծովը գոռում է ահեղ ձայնով/Միրահարն ալիքներն է ճեղքում»:

Թարգմանչի ներընկալումն այնքան անվրեպ է, որ, որսալով «Ախթամարի» պատկերային համակարգի առանձնահատկությունը, նա շարունակում է ապրումների և գործողությունների նույնականության շղթան նաև հաջորդ բանաստեղծական տան մեջ՝ այս անգամ դիմելով թարգմանական հավելումների: Այսպես՝ Գամառռան բանաստեղծության հյուսվածք է ներմուծում բնագրում բացակա «tressaille» (անորոշ ձևը՝ tressaillir)՝ «դողում է», «սարսռում է» բայական ձևը: Եթե բնագիրը բավարարվում է ջրի ճողփյունի հետ աղջկա «այրվող մարմնի» հիշատակմամբ, («Ջրի ճողփյուն, ու ողջ մարմնով/սիրուց այրվում է սաստիկ»), ապա ֆրանսերեն թարգմանության մեջ սարսռացող ջրի հետ զարմանալի մի համաչափությամբ այրվում և **սարսռում** է նաև աղջկա մարմինը: Անշուշտ, այս անգամ նույն բայական ձևն օգտագործելու փոխարեն թարգմանիչը դի-

մում է հոմանիշի (frissonner/tressaillir), բայց նույնացումների գեղարվեստական սկզբունքը պահպանվում է.

«L'eau frissonne et tout le corps/De Thamar brûle et tressaille» (Թումանյան, 2023: 44):

Թարգմանաբար.

«Ջուրը սարառում է, և Թամարի/Ողջ մարմինը այրվում է ու դողում»:

Այսպիսով՝ Գամառոան ոչ միայն հետևում է Թումանյանի ուղեծրին, այլև որսալով պատկերաստեղծման նրա սկզբունքը՝ պատրաստ է հարստացնել բանաստեղծական պատկերը:

II. Լիճը՝ որպես դարանած ներկայություն. թարգմանական անհամաչափություններ

Բնագրում լճի և մարդու դաշինքն աննկատելիորեն խզվում է երկու սիրահարների հանդիպման տեսարանում, որտեղ լիճը վերածվում է քննախույզ ներկայության, որին ձայնակից են գիշերն ու աստղերը: Անցումը լճի դաշնակից, համախոհ ներկայությունից ալիքների, ինչպես և ողջ բնապատկերի դարանած, ավելի ու ավելի թշնամական ներկայությանը լինում է աստիճանաբար և գրեթե աննկատ: Դրա առաջին նախանշանը յոթերորդ տունը եզրափակող բանաստեղծական տողն է. «Կասկածավոր մութ գիշեր»: Իսկ հաջորդ՝ ութերորդ բանաստեղծական տան մեջ ևս մի անգամ ի հայտ է գալիս Թումանյանին հատուկ բառի բացառիկ զգացողությունը: Ամբողջ բանաստեղծական տան մեջ մի ածական է միայն, որ մատնում է լճի ներկայության երկակիությունը. «հեղհեղուկ»: Այս ածականի մեջ արդեն իսկ խտացած է ծովի ալիքների հետ կնքվող և դրժվող դաշինքների ողջ անկայունության, փոփոխականության արտահայտությունը, որ առավել միանշանակ և որոշակի դրսևորումներ է ստանում հաջորդ՝ իններորդ տան մեջ.

«Ահա և նա... իրար գտան.../Կասկածավոր լուռ գիշեր...//Միայն ալիքը Վանա ծովի/Մեղմ դիպչում են եզերքին/Եվ հեղհեղուկ հեռանում են/Շունջներով անմեկին» (Թումանյան, 2023: 45):

Հավատարիմ մնալով Թումանյանի կիրառած պատկերավորման գլխավոր միջոցին՝ անձնավորմանը՝ թարգմանիչը բնագիրը ենթարկում է մի շարք փոփոխությունների, որոնք ամենից հաճախ տարբերման արդյունք են: Եթե Թումանյանի պոեմում յոթերորդ տունը եզրափակող տողը՝ «Կասկածավոր մութ գիշեր»-ը, արդեն իսկ նախանշում է երկու սիրահարների շուրջ հանգուցվող դարանած լռության օղակը, ապա ֆրանսերեն տարբերակում տողը կորցնում է իր բացասական նրբերանգը: Ֆրանսերեն տարբերակում «Կասկածավոր մութ գիշերը» դառնում է «Nuit

secrète»՝ «գաղտնի գիշեր»: Բնագրի՝ կասկածանքով լի քննախույզ լուսնայան փոխարեն՝ մեր առջև սիրահարների՝ երկյուղածորեն պահվող գաղտնիքի լուսնությունն է, որ գիշերը չի խզի: Հետևում են մի շարք այլ նրբերանգային անհամաչափություններ, որ իրենց ազդեցությունն են ունենում գեղարվեստական պատկերի ընկալման և արտահայտչականության վրա: Թարգմանիչը «հեղհեղուկ» ածականը փոխարինում է ոչ պակաս տպավորիչ՝ հեռացող և վերադարձող ալիքների պատկերով («s'éloignant et revenant»), սակայն կորչում է ալիքների անկայունության, փոփոխականության ամեն մի նրբերանգ: «Անմեկին շշուներին» փոխարինում է շատ ավելի մեղմ և միանշանակ բանաստեղծական պատկեր՝ «հուշիկ երգը» («chanson furtive»), որ, զերծ որևէ երկիմաստությունից, ձուլվում է սիրային քնարերգության կանխատեսելի պատկերներին: Եթե բնագրում ալիքների «անմեկին շշուները» հասցեագրված չեն սիրահարներին ու հեռանում են՝ անհայտ հասցեով, ապա Պիեռ Գամառոայի տարբերակում հեռացող և վերադարձող ալիքների հուշիկ երգը վերածվում է սիրահարներին օրորող յուրօրինակ մի կրկներգի:

«Les deux amants sur la plage.../Se rejoignent. Nuit secrète./Les vagues du lac Van/Lèchent doucement la rive, /S'éloignant et revenant/Dans une chanson furtive» (Թումանյան, 2023: 44):

Թարգմանաբար.

«Երկու սիրահարները լողափին.../Միանում են իրար: Գաղտնի գիշեր:/Վանա լճի ալիքները/Մեղմ լիզում են ափը/Հեռանալով, ապա վերադառնալով/Հուշիկ մի երգով»:

Հաջորդ իններորդ բանաստեղծական տան մեջ, որտեղ բնապատկերի երկակիությունը վերաճում է թշնամանքի, անձնավորվում է ոչ միայն լիճը, այլև տիեզերական լուսատուները: Առաջին տողում գործող անձը մնում է լիճը՝ լճի ալիքները՝ արտահայտված շնչավոր գոյականներին փոխարինող «նրանք» դերանունով. «Նրանք ասես փափսում են...»: Բայի ընտրությունը, իր հերթին, պատահական չէ: Որոշակի նրբերանգ ունեցող «փափսալ» բայը դառնում է «անմեկին շշուների» որակական նոր աստիճանի արտահայտությունը՝ է՛լ ավելի շեշտելով դավադիր ներկայության պատկերը: Կտավը եզրափակելու է երրորդ տողում առկա է՛լ ավելի միանշանակ «բամբասել» բայը. «ակնարկելով բամբասում են»: Թումանյանի ընտրած՝ շշուալ-փափսալ-բամբասել բայական հանգույցը, որտեղ գլխավոր դերակատարն ալիքներն ու աստղերն են, լավագույնս արտահայտում է բանաստեղծական հյուսվածքի աստիճանական անցումը սիրո խորհրդավոր գիշերի պատկերից խուզարկու գիշերի լրտեսող հայացքին: Ի դեպ՝ հատկանշական է, որ Թումանյանի պատկերային համակարգում

մարդկային բանադրանքի թատրոնին նախորդում է բնության բանադրանքը, մարդկանց շուրջկալին՝ բնության լարած թակարդը.

«Եվ հեղհեղուկ հեռանում են / **Շշուներով** անմեկին: // Նրանք ասես **փսփսում** են.../Ու աստղերը կամարից/Ակնարկելով **բամբասում** են / Լիրբ, անամոթ Թամարից...» (Թումանյան, 2023: 45):

Այս անգամ ևս Պիեռ Գամառոտան պահպանում է անձնավորումը: Փոխարենը՝ բանաստեղծական տան առաջին տողի սխալ մեկնաբանության հետևանքով ի սպառ ջնջվում է Վանա լիճը: Այս անգամ լճի ներկայության երկակիությունը ոչ թե նվազում է, այլ՝ պարզապես անհետանում: Թարգմանիչը ալիքներին փոխարինող «նրանք» դերանունը թարգմանում է ֆրանսերենի անորոշ՝ «on» դերանունով, որն այս դեպքում վերագրվում է անդեմ, անանուն համայնքի, խմբի: Այն չի կարող փոխարինել ո՛չ ալիքներին, ո՛չ աստղերին: Գործողությունն անձնավորված բնապատկերից տեղափոխվում է մարդկային անդեմ հանրության դաշտ: Պատկերը զգալիորեն կորցնում է իր բանաստեղծական ուժը: Փոխարենը՝ թարգմանիչը հավելման շնորհիվ նոր արտահայտչականություն է հաղորդում «բամբասող» աստղերի պատկերին: Ֆրանսերեն տարբերակում բամբասող աստղերը՝ վերածված խուզարկու, հավատաքննիչ լուսարձակների, «մետաղական» են.

«On chuchote quelque part./Les étoiles métalliques /Médisent de l'impudique, /De la honteuse Thamar (Թումանյան, 2023: 44–46).

Տողացի թարգմանությամբ.

«Ինչ-որ տեղ շշնջում են: / Մետաղական աստղերը / Բամբասում են անամոթ, /Անարգ Թամարից»:

Նույնիսկ եթե «մետաղական» ածականի հավելումն ինքնատիպ պատկեր է ստեղծում, այն իր մինիմալիստական բնույթով, այնուամենայնիվ, խորթ է մնում Թումանյանի պատկերային համակարգին: Բնագրի տասնչորսերորդ տան մեջ լիճը վերջնականապես փոխում է իր դերը՝ հերոսների ապրումներին և շարժումներին երկրորդող գորությունից վերածվելով կործանարար, մոլորեցնող ուժի.

«Մոլորեցավ խավար ծովում/Լողորդ տղան սիրահար,/Ու բերում է հողմը, բերո՛ւմ/Հառաչանքներն. «Ա՛խ, Թամա՛ր...» » (Թումանյան, 2023: 47):

Ֆրանսերեն տարբերակը վերադառնում է պոեմում գերակշռող հնարքին՝ անձնավորմանը՝ ընդգծելով մարդու և բնության տարերքի՝ այս դեպքում՝ քամու կապը: Ֆրանսերեն տեքստում քամին ոչ թե պարզապես «բերում» է, այլ ինքը սկսում է խոսել, ձայնակցել հերոսին: Փոխարենը՝ կիրառված թարգմանական փոխարկման հետևանքով զգալիորեն թուլա-

նում է պատկերի բանաստեղծական ուժը՝ տեղի տալով սիրային քնարերգության բավական կանխատեսելի մի պատկերի: Այսպես՝ Գամառոայի տեքստում «հողմին» փոխարինում են «les brises amoureuses»՝ «սիրահար զեփյուռները», որ բավական ակնկալելի, անդեմ պատկեր է: Դարձյալ խլանում, սրբագրվում է բնագրի շատ ավելի հուժկու և արտահայտիչ հնչեղությունը.

«Et les brises amoureuses/Disent sa plainte : « Ah ! Thamar... » » (Թումանյան, 2023: 46):

Թարգմանաբար.

«Եվ սիրահար զեփյուռները/Նրա հեծեծանքն են ասում. «Ա՛խ, Թամար...» »:

Նշենք, որ բնագրում հողմը է՛լ ավելի մեծ արտահայտչականություն է ստանում «բերել» բայի կրկնության շնորհիվ, որն անհետանում է թարգմանության մեջ. «Ու բերո՛ւմ է հողմը, բերո՛ւմ...»:

Թեև հաջորդ տան մեջ թարգմանիչը դարձյալ չի հրաժարվում լճի անձնավորումից, լճի ներկայության ողջ երկակիությունը կրկին չեզոքանում է. կործանարար, անհաղթահարելի ուժի փոխարեն՝ թարգմանության մեջ լիճը նորից վերածվում է հերոսի ցավն անդրադարձնող հայելու կամ թափառիկ արձագանքի.

«Ah ! Thamar... ». La voix est proche./L'onde hurlante répond,/Les flots qui rongent la roche/Répètent l'amour profond./Une voix dans le brouillard/Se brise et pleure : «Ah ! Thamar... » » (Թումանյան, 2023: 46):

Տողացի թարգմանությամբ.

«Ա՛խ, Թամա՛ր...», մոտ է ձայնը,/Ոռնացող ալիքը պատասխանում է,/Ժայռը կրծող կոհակները/Կրկնում են խոր սերը: /Մշուշի մեջ մի ձայն /Փշրվում է և լալիս. «Ա՛խ, Թամա՛ր...»:

Ստորև թումանյանական բնագիրը.

«Մոտ է ձայնը/սև խավարում,/Ժայռերի տակ սեպացած/, Ուր ամեհի ծովն է գոռում,/Մերթ կորչում է խլացած,/Ու մերթ լսվում ուժասպառ. «Ա՛խ, Թամա՛ր...» » (Թումանյան, 2023: 47):

Եթե բնագրի բանաստեղծական տան մեջ առկա է լճի ընդամենը մի անձնավորում և այն էլ՝ միջանկյալ նախադասության մեջ («Ուր ամեհի ծովն է գոռում»), ապա թարգմանության մեջ լիճը, հերոսին հավասար, հայտնվում է գործողությունների կիզակետում, արձագանքում է վերջինիս ապրումներին և շարժումներին: Բնագրի ողբերգական մեներգին փոխարինում է մարդու և ալիքների առավել մեղմ և կարեկից բազմաձայնությունը: Թարգմանության մեջ այս դրվագում անձնավորումը հասնում է իր բարձրակետին. ալիքը պատասխանում է տղայի վհատված հառա-

չանքին, կոհակները կրկնում են սիրո խոստովանությունը: Ծովի՝ որպես արհավիրքի պատկերումը զգալիորեն թուլանում է, անհետանում է երկակիության ամեն մի տարր: Այսպես՝ բնագրի տարբերման հետևանքով առաջին հայացքից աննշան թվացող փոփոխությունները կարող են փոխել, մինչև իսկ՝ աղճատել բանաստեղծական պատկերի իմաստային ծավալները:

III. Անխռով ականատես կամ մահվան մունետիկ. թարգմանական շեշտադրումներ

Սակայն «Ախթամար» պոեմում լիճը հանդես է գալիս նաև մի ուրիշ՝ անխռով վկայի կամ մահվան սառնասիրտ մունետիկի դեմքով, որն ուրվագծվում է տասնվեցերորդ բանաստեղծական տան մեջ: Թեև լճի այս ծավալայնությունը շատ ավելի թռուցիկ է, այն էական դեր է խաղում պոեմի բովանդակային, ոճական ամբողջականության մեջ: Տասնվեցերորդ տան մեջ Վանա լիճը վերագտել է ցերեկային պայծառ լույսը, ինչպես և «ծ»-երի հնչյունական զվարթ լեյտմոտիվը. «Առավոտյան ծովը ծփաց»: Վերջին մի անձնավորման շնորհիվ՝ Թումանյանը լուսափաղփ լճին է վստահում մահվան մունետիկի դերը. «Ափը ձգեց մի դիակ»: Թեև բանաստեղծը ոչ մի հատուկ ոճական միջոցի չի դիմում, ընդամենը մի գտված բանաստեղծական տողի շնորհիվ՝ նրան հաջողվում է ստեղծել իր բնութքով ողբերգական և տպավորիչ մի հակադրություն. լուսափթիթ և հավերժական բնությունը՝ ի տես մարդկային կործանվող ճակատագրի: Թարգմանիչն անվրեպ որսում է պատկերի ենթատեքստը՝ է՛լ ավելի շեշտադրելով. ֆրանսերեն տարբերակում լիճն ուղեկցվում է «sereine» ածականով, որ նշանակում է «խաղաղ», «անխռով», «հանդարտ».

«Au matin la mer sereine/Rejeta un corps glacé/.../» (Թումանյան, 2023: 46):

Թարգմանաբար.

«Առավոտյան լիճը անխռով/Ափ շարտեց սառած մարմինը»:

Բնագրի ծփացող ծովի փոխարեն՝ մեր առջև «խաղաղ լիճն» է՝ անձնատուր արթնացող բնության լուսափաղփ խրախճանքին, անխորտակ ականատեսը մարդկային ողբերգությունների:

Ներթափանցելով բնագրի սքողված շերտերի մեջ՝ Պիեռ Գամառոան, օժտված թարգմանական նուրբ լսողությամբ, ակամա ստիպում է մեզ հիշել ֆրանսիացի տաղանդավոր թարգմանիչ, թարգմանաբան Անտուան Բերմանի հետաքրքիր դիտարկումներից մեկը թարգմանական հայտնությունների վերաբերյալ: «Օտարի փորձը» աշխատության նախաբանում Բերմանը ոչ միայն ընդգծում է թարգմանական արարի ստեղծաբան բնույթը, այլև անդրադառնում ստեղծագործության բոլորովին նոր այն որակներին, որոնք երբեմն ի հայտ են գալիս թարգմանչի գրագետ շեշ-

տաղրումների կամ պարզապես երկը հյուրընկալող լեզվի բառակազմական, շարահյուսական, ոճական կամ հնչյունական առանձնահատկությունների շնորհիվ: «Թարգմանությունը սոսկ թարգմանական կորուստների և գյուտերի տոկոսային հարաբերակցություն չէ,- հիշեցնում է Անտուան Բերմանը բոլոր ժամանակների թարգմանաբաններին: - Անժխտելի այդ ծրագրի կողքին կա նաև մեկ ուրիշը, որտեղ բնագրի մեջ լրիվ անսպասելիորեն ի հայտ է գալիս մի բան, որ չէր երևում մինչ այդ բնագրի լեզվում: Թարգմանությունը ստեղծագործությանը ստիպում է պտտվել իր առանցքի շուրջ, ստեղծագործության մի նոր զառիվայր է բացահայտում» (Բերման, 1984: 20):

Վերջաբան

Գրական թարգմանությանը նվիրված իր հոդվածներից մեկում ֆրանսիացի թարգմանիչ, թարգմանաբան Ժակ Անսեն, անդրադառնալով «traduttore traditore» ծեծված ասույթին, մի հետաքրքիր դիտարկում է անում՝ վեր հանելով թարգմանական գործընթացի անհերքելի իրողություններից մեկը. «Թարգմանությունը դավաճանություն է, այո՛: Մինչև իսկ՝ կրկնակի դավաճանություն: Առաջին հերթին՝ դավաճանություն բնագրի նկատմամբ, քանի որ փորձում ես նոր լեզվամշակութային տիրույթ տեղափոխել այն միակն ու անկրկնելին, որ ամփոփված է բնագրում, և դա անում ես լեզվական բոլորովին այլ, նոր տարրերի միջոցով: Այա՛՝ դավաճանություն մայրենի լեզվի նկատմամբ, որն անխուսափելիորեն վերափոխվում է օտար լեզվի, օտար ստեղծագործության հետ այդ հանդիպումից»: Անշուշտ, ֆրանսիացի թարգմանաբանի դիտարկումը վիճելի է և նրբերանգների կարիք ունի, սակայն մի բան պարզ է. այն, ինչն Անսեն, հղելով հայտնի ասույթին, կոչում է «դավաճանություն», մատնանշում է երկու լեզուների, երկու մշակույթների, երկու հայացքների միջև բացվող կենսական այն հեռավորությունը՝ միջտարածությունը, որն անհրաժեշտ է բնագրի վերստեղծման համար: Այդ անխուսափելի միջակայքի հասկացությունը բնավ չի թերագնահատում, առավել ևս՝ բացառում բնագրին հավատարմության խնդիրը՝ տեղափոխելով այն նույնականությունից վեր՝ գեղարվեստական համարժեքության տիրույթ:

Թարգմանչի աշխատանքը վերլուծելու յուրաքանչյուր փորձ առիթ է խորհրդածելու երկու տեքստերի միջև բացվող անխուսափելի և անհրաժեշտ այդ միջտարածության և դրա սահմանների մասին: Այն հնարավորություն է տալիս նաև գնահատելու ժամանակակից թարգմանաբանության դաշտում ավելի ու ավելի մեծ տարածում ստացող լեզվամշակութաբանական մոտեցման սիրելի հասկացություններից մեկը՝ լեզվամշակութային տարընթերցումը, դրա թույլատրելիության շեմն ու հետևանքները:

Ո՞ր պահից, ի՞նչ փոփոխվող շեշտադրումների կամ թյուրմեթոդների հետևանքով է սկսվում բնագրի ինքնօտարումը: Ինչո՞ւ և ինչպե՞ս է նվազում բանաստեղծական պատկերի արտահայտչականությունը լեզվական մի տիրույթից մյուսն անցնելիս:

Պիեռ Գամառոան, որի շփումը բնագրի հետ եղել է միջնորդավորված, Հովհաննես Թումանյանի հարյուրամյա հոբելյանին նվիրված ժողովածուում տեղ գտած «Ախթամարի» ֆրանսերեն իր տարբերակը նախընտրել է անվանել փոխադրություն: Սակայն ֆրանսիացի գրողի «փոխադրությունը» շատ ավելի հավատարիմ է բնագրին, քան հայ գրականության մի շարք առանցքային երկերի ֆրանսերեն թարգմանությունները: Գամառոան նուրբ ներընկալմամբ օժտված ընթերցող է և թարգմանիչ, և ուրեմն՝ է՛լ ավելի հետաքրքիր է հետևել, թե ինչպես որոշ շեշտադրումներ կամ բնագրի թերի մեկնաբանությունից բխող փոփոխություններ կարող են հանգեցնել բանաստեղծական պատկերի իմաստային կամ ոճական ծավալների ուշագրավ տեղաշարժի:

Գրականության ցանկ

1. **Անսե Ժ.**, «Բաժանումը», *Պոեզիայի թարգմանությունը*, Անտուան Բերմանին նվիրված աշխատությունների ժողովածու, Presses universitaires de Strasbourg, 1988, էջ 89-95:
2. **Բերման Ա.**, «Օտարի փորձը», Gallimard, 1984, 320 էջ:
3. **Բողլեր Շ.**, «Իմ սիրտը՝ քողագերծ և այլ անտիպ դրվագներ», Gallimard, 2016, 443 էջ:
4. **Բոնֆուա Իվ**, «Թարգմանիչների համայնքը», Presses universitaires de Strasbourg, 2000, 148 էջ:
5. **Բոնֆուա Իվ**, «Համլետի վարանումը կամ Շեքսպիրի որոշումը», Seuil, 2015, 148 էջ:
6. «Թարգմանության տասներեքերորդ միջազգային համաժողով (Առլ, 1996)», (Իվ Բոնֆուայի բացման խոսքը), Actes Sud, 1997, 244 էջ:
7. **Թամրազյան Հ.**, «Հովհաննես Թումանյան» (մենագրություն), Նաիրի, 2009, էջ 23–382:
8. **Թումանյան Հովհ.**, «Քեզ մոտ եմ գալիս, իմ հին տրտմություն: Բանաստեղծություններ և արձակ տեքստեր», երկլեզվյա հրատարակություն, հրատարակության պատրաստումը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Շ. Թամրազյանի, Actual art, 2023, 220 էջ:
9. **Թումանյան Հովհ.**, «Ընտիր երկեր», Սովետական գրող, 1978, 503 էջ:
10. **Թումանյան Հովհ.**, «Երկերի լիակատար ծողովածու», Նամակագրություն, X, Երևան, 1999, 779 էջ:
11. **Թումանյան Ն.**, «Հուշեր և զրույցներ», Լույս, 1957, 336 էջ:

12. **Լափու-Լաբարթ Ֆ.**, «Պոեզիան՝ որպես ներքին փորձ», Christian Bourgeois, 2015, 176 էջ:
13. **Լրդերեր Մ.**, «Թարգմանությունն այսօր», Hachette, 1994, 224 էջ:
14. **Հյոդերլին Ֆ.**, «Նշումներ *Էդիպոս արքայի* թարգմանության շուրջ», Gallimard, Pléiade մատենաշար, Ֆիլիպ Ժակկոտտեի ղեկավարությամբ, 1967, էջ 951–967:
15. **Հյոդերլին Ֆ.**, «Նամակագրություն», Gallimard, Pléiade մատենաշար, Ֆիլիպ Ժակկոտտեի ղեկավարությամբ, 1967, էջ 975–1016:

References

1. **A. Jacques**, «La séparation» [The separation], Traduire-poésie [Translate poetry], recueil de textes réunis en hommage à Antoine Berman, Presses universitaires de Strasbourg, 1988, p. 89–95.
2. **Ch. Baudelaire**, «Fusées, Mon cœur mis à nu et autres fragments posthumes», Gallimard, 2016, 443 p.
3. **A. Berman**, «L'épreuve de l'étranger» [The Experience of the Foreign], Gallimard, 1984, 320 p.
4. **Yves Bonnefoy**, «La communauté des traducteurs» [Translation community], Presses universitaires de Strasbourg, 2000, 148 p.
5. **Yves Bonnefoy**, «L'hésitation de Hamlet et la décision de Shakespeare», [Hamlet's hesitation], Seuil, 2015, 148 p.
6. **F. Hölderlin**, «Notes sur la traduction d'Œdipe le tyran», [Notes on translation of Oedipus the Tyrant], Gallimard, collection de la Pléiade, sous la direction de Philippe Jaccottet, 1967, pp. 951–967
7. **F. Hölderlin**, «Correspondances», [Correspondances], Gallimard, collection de la Pléiade, sous la direction de Philippe Jaccottet, 1967, pp. 975–1016
8. **P. Lacoue-Labarthe**, «La poésie comme expérience», [Poetry as experience], Christian Bourgeois, 2015, p. 176
9. **M. Lederer**, «La traduction aujourd'hui», [Translation today], Hachette, 1994, p. 224.
10. **H. Tamrazian**, «Hovhannes Toumanian» (monographie) [Hovhannes Toumanian. monographie], Nairi, 2009, pp. 23–382
11. **Hovh. Toumanian**, «*Je viens vers toi, ma tristesse ancienne*. Poèmes et proses» [I come to you my ancient sadness. Poems and prose], édition bilingue établie, annotée et préfacée par Chouchanik Thamrazian, Actual art, 2023, 220 p.
12. **Hovh. Toumanian**, «Entir erker» [Selected works], Sovetakan Gror, 1978, 503 p.
13. **Hovh. Toumanian**, «Erkeri liakatar joguovatsou» [Complete works], Namakagroutioun [Correspondances], tome 10, Erévan, 1999, 779 p.
14. **N. Toumanian**, «Mémoires et entretiens», [Memories and talks], Erévan, 1957, 336 p.
15. «Treizièmes Assises de la Traduction littéraires (Arles 1996)», la conférence inaugurale d'Yves Bonnefoy, [Thirteenth international meetings of literary translation], Actes Sud, 1997, 244 p.

Շուշանիկ Թամրազյան – Գիտական հետաքրքրություններն առնչվում են ֆրանսիական դասական և արդի գրականությանն ու արվեստին, համեմատական գրականությանն ու թարգմանաբանությանը: 2006 թ. Սոնպեյեի Պոլ Վալերիի անվան համալսարանում արժանացել է *Docteur ès lettres* գիտական աստիճանին՝ *Իվ Բոնֆուայի* թարգմանական պոետիկային նվիրված դոկտորական ատենախոսության համար («*Le rêve d'Yves Bonnefoy. Pour une poétique de la traduction*»): 2009-2010 թթ.-ին Լիոնի *Lyon II-Lumière* համալսարանում ուսանել է կինոյի պատմություն և գեղագիտություն՝ արժանանալով ֆրանսիական համալսարանական համակարգի «*licence*»-ի վկայականին: Բանաստեղծ, թարգմանիչ, թարգմանական և հեղինակային տասնյակ գրքերի հեղինակ է: Հեղինակել է քսանից ավելի հոդված, որոնցից մի քանիսը հրատարակվել են ֆրանսիական գրական և գիտական հանդեսներում (*Les Cahiers de l'Herne*, édition spéciale consacrée à Yves Bonnefoy ; «*Le dialogue et la poésie*», Presses universitaires de Strasbourg ; «*L'Europe*»; *Revue universitaire*, Université Montpellier 3-Paul Valéry):

ORCID ID: 0009-0001-9543-7453
shushaniktamrazyan@gmail.com

Shushanik Tamrazyan – est maître de conférences en langue et littérature françaises à l'Université d'Etat d'Erévan (Arménie). Elle enseigne également la littérature comparée et la traduction. En 2006 elle a soutenu une thèse de doctorat à l'Université Paul Valéry-Montpellier III, consacrée à l'œuvre d'Yves Bonnefoy («*Le rêve d'Yves Bonnefoy. Pour une poétique de la traduction* »). Elle est écrivain et traductrice littéraire. Elle est auteur de plus d'une vingtaine d'articles dont certains ont été publiés dans des revues et périodiques françaises (*Les Cahiers de l'Herne*, édition spéciale consacrée à Yves Bonnefoy ; «*Le dialogue et la poésie* », Presses universitaires de Strasbourg ; «*L'Europe* » ; *Revue universitaire*, Université Montpellier 3-Paul Valéry):

ORCID ID: 0009-0001-9543-7453
shushaniktamrazyan@gmail.com

Шушаник Тамразян –В сферу научной деятельности входят французская литература, сравнительная литература, теория художественного перевода, культурология. В 2006 в университете Монпелье 3-Поль Валери удостоилась степени кандидата филологических наук (*docteur ès lettres*) за научное исследование, посвященное переводам французского поэта и переводчика Ив Бонфуа («*Мечта Ив Бонфуа. Поэтика литературного перевода*»). Является автором поэтических сборников и многочисленных статей (бл. 20) в числе которых – исследования, напечатанные в зарубежных литературных и научных журналах и сборниках.

ORCID ID: 0009-0001-9543-7453
shushaniktamrazyan@gmail.com